

מטוב נהוֹרָה

שיחתו של

מורנו ראש הישיבה

הרב אברהם יצחק גרינבוים שליט"א

פרשת נח, ה'תשע"ה

בְּרוּךְ ה', אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל! / על עומק עניינה של מנוחת השבת

דבר ייחודי לפרשיות תחילת התורה, הוא האופן בו מלמדתנו התורה רמזים חשובים וידיעות מרוממות, באמצעות שמותיהם של האישים עליהם מסופר. כבר במדרש התייחסו ליכולת פלאית זו של הקדמונים לכלול בשמות עניינים גדולים, יכולת אשר אבדה לנו במשך הדורות. 'הראשונים על ידי שהיו משתמשים ברוח הקודש, היו מוציאים (=קוראים בשם) לשם המאורע. אבל אנו שאין אנו משתמשים ברוח הקודש, אנו מוציאים לשם אבותינו' (בראשית רבה, פרשה לו). בדברים הבאים נבקש לעמוד על פנינה יקרה שנרמזה לנו בשמו של נח.

א

נח - מנוחה או נחמה?

את משמעות שמו של נח, דורש הכתוב בעצמו: 'וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ, לֵאמֹר: זֶה יִנְחָמנוּ מִפְּעֻשָּׁנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה ה'" (בראשית ה, כט). ומפרש רש"י:

מטוב נהוֹרָה

זה ינחמנו - ינח ממנו את עצבון ידינו. עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה, והוא הכין להם. והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזרעים חטים, מקללתו של אדם הראשון, ובימי נח נחה. וזהו ינחמנו - **ינח ממנו. ואם לא תפרשהו כך, אין טעם הלשון נופל על השם, ואתה צריך לקרות שמו מנחם.**

רש"י מצביע על כך שמבחינה לשונית שורש השם נח הוא מלשון מנוחה, ולא מלשון נחמה. כי אם היתה זו לשון נחמה היה השם צריך לכלול גם את אות השורש מ"ם, כמו בשם מנחם. וכמו שבאר בדבריו המהר"ל (גור אריה לעיל ד, א) 'שכאשר תחסר מן לשון נחמה המ"ם - אין בו משמעות נחמה כלל'. לפיכך נאלץ רש"י לפרש אף את הטעם שנותנת התורה לקריאת השם, 'זה ינחמנו', כלשון מנוחה. אולם לשונו מלמדת על הדוחק שבדבר.

על קושי זה, הסתירה לכאורה בין פירושו הפשוט של השם, לשון מנוחה, לבין מדרש השם האמור בפסוק, שהוא לשון נחמה, עמדו רבותינו במדרש (בראשית רבה פרשה כה, ב) :

לא המדרש הוא השם, ולא השם הוא המדרש. לא הוה צריך קרא למימר אלא 'נח - זה ינחמנו' או 'נחמן - זה ינחמנו'!

ב

מנוחה שיש בה נחמה

לאחר שאלה זו, מביא המדרש שני פירושים, כיישוב לסתירה :

רבי יוחנן אמר : בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון השליטו על הכל ; הפרה היתה נשמעת לחורש, והתלם נשמע לחורש. כיון שחטא אדם מרדו עליו, הפרה לא היתה נשמעת לחורש, והתלם לא היה נשמע לחורש. כיון שעמד נח - נחו.

ר' שמעון בן לקיש אמר : עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם שתי פעמים... אחת בשחרית ואחת בערבית. כיון שעמד נח - נחו.

והדבר תמוה, הרי סוף סוף שני הפירושים מסבירים שנח הוא לשון מנוחה, ואיך מתיישב הדבר עם הפסוק המפרשו לשון נחמה?

נראה בביאור כוונת שני המתרגמים המדרש, שרצונם לומר כי המנוחה אשר באה לעולם בימי נח, לא היתה מנוחה בלבד, במובן של העדר צער או טורח. אלא היה במנוחה זו גם תוכן חיובי נוסף : לפי רבי יוחנן, מחמת שובו של האדם למעלתו הראשונה, למעמדו כמלך שבו מתקיימת ברכת ה' 'וּמָלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבָּשָׁהּ, וַרְדּוּ בְּדִגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמִשָּׁה עַל הָאָרֶץ' (בראשית א, כח). ולפי ריש לקיש הדבר אירע כשהבאת המתים לקבורה הראויה נעשתה אפשרית, וקבורה היא המאפשרת להתנחם על המת (כדברי המשנה באבות א, יח : 'ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו', ובהגהות הברוך טעם לאו"ח, סי' תקנב : 'והתחלת הנחמה הוא לאחר קבורה').

מטוב נְהוֹרָךְ

נמצא שאכן ענינו של נח היה בהבאת מנוחה לעולם, אך הכתוב מלמדנו לראות כי מנוחה זו אינה סוף דבר, אלא היא כלי למעלה גבוהה יותר, מעלת הנחמה, הבאה על ידי המנוחה. בעוד המנוחה היא בעיקרה ענין גופני, של הפוגה ממאמץ ועמל, הנחמה היא ביסודה ענין פנימי ונפשי יותר. שמו של נח נגזר אמנם מלשון מנוחה, אבל אביו ראה כי במנוחה זו תהיה גם נחמה לנפשות בני הדור, וקרא עליו 'נֶחֱמָנוּ'.

[הבאנו למעלה את דברי רש"י, האומר כי אם היה השם מלשון נחמה 'אתה צריך לקרות שמו **מנחם**'. אך המדרש, אותו מצטט רש"י, הביא כדוגמה שם אחר, 'לא הוה צריך קרא למימר אלא **נחמן** - זה ינחמנו'. ומה ראה רש"י לשנות?]

יתכן שמה שמבקש רש"י לרמוז בזה, יובן על פי הגמרא (שבת קד, א) הדורשת את צורת האותיות, ואת האותיות מ"ם דורשת "מ"ם פתוחה מ"ם סתומה - מאמר פתוח מאמר סתום" ופירש רש"י 'יש דברים שנתן רשות לדורשן, ויש שאתה מצווה לסותמן'. כוונת רש"י לרמוז לשני חלקי המנוחה האמורים בנח, המנוחה הנגלית, מנוחת הגוף מעמל המלאכה, והמנוחה הפנימית והנסתרת, נחמת הנפש והשגתה מעלה יתירה.].

ג

נח והשבת

מתוך עיוננו בכפל פנים זה המצוי במעלתו של נח ובמנוחתו, נבוא ללמוד על מנוחה אחרת הקשורה בו.

בספר הזוהר (ח"ג, דף רנו, א) מוצבת בחינתו של נח כמקבילה ליום השבת: 'נח - לְקַבֵּל יום השבת'. ובאופן מפורש יותר גם בתיקוני זוהר (כא, דף נד, ב): 'נח דא שבת, דביה נייחא'. שמנוחת השבת דומה היא ומקבילה למנוחה האמורה בנח.

לכשנתבונן בדבר נראה שאכן אף במנוחת השבת מצויים שני הרבדים האמורים. מחד, מפורשת בכל מקום מעלתה של השבת כיום המנוחה. 'באת שבת - באת מנוחה!' (רש"י בראשית ב, ב; רש"י מגילה ט, א). בתפילות אנו מבקשים 'רצה במנוחתנו', ולפי דברי חז"ל במדרש - כבר קודם יציאת מצרים נהגה בחינה זו של שבת:

וירא בסבלותם - ראה **שאין להם מנוחה** הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר, הלך משה **ותקן להם את יום השבת לנוח**. (שמות רבה פרשה א, כח).

אך זהו אינו כל עניינה של השבת. אם כך היה, לא היתה הגמרא מלמדת אותנו (ברכות נו, ב) כי מעלת השבת היא 'מעין העולם הבא', או כלשון המכילתא (כי תשא, מסכתא דשבתא, א) 'קדושת שבת בעולם הזה, נמצינו למידין שהיא מעין **קדושת** העולם הבא'.

מטוב נְהוֹרָךְ

כאשר האדם נח מכל מלאכת ימי המעשה ומסתלק מהטרדות והצער הנגרמים בהם, נעשה הוא מוכן למעלה גבוהה יותר, להתקדש בקדושה יתרה, להתעלות ולהתרום. לתוספת מעלה זו הבאה לאחר קושי חיי המעשה ראוי הוא הכינוי נחמה, והיא מקבילה לבחינה העליונה יותר שראינו אצל נח, תוספת מעלה הבאה לאחר העדר החסרונות והמפריעים. זו הסיבה שהזכרת השבת בברכת המזון נעשית בברכת הנחמה (ובשבת - מתחיל נחמה ומסיים נחמה ואומר קדושת היום באמצע). ברכות מח, ב. גם נוסח הזכרת השבת בברכת מעין שלוש, לפי גרסת הראשונים והטור (אורח חיים, סי' רח) היא 'ונחמנו ביום המנוח הזה', הרי שיש ליום השבת היבט נוסף זה, של תוספת קדושה, המכונה נחמה. ביטוי מפורש לשני חלקים אלו, מופיע בתחילת תנא דבי אליהו רבה (פרק א) :

יָמִים יֵצְרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם (תהלים קלט, טז), זה יום שבת לישראל. כיצד, עושה אדם מלאכה כל ששה ימים, ונח בשביעי, נתרצה עם בניו ועם בני ביתו. שוב עושה אדם מלאכה בפני אויביו כל ששה ימים ונח בשביעי, שכח כל צער שהיה לו. כך היא מדתו של אדם, יום טוב משכחת רעה, ויום רע משכחת טובה.

עד כאן החלק החיצוני של המנוחה, הכולל התנתקות מעמל הימים, ממאבקי היומיום ומן הצער והקושי שבטרדות הקיום. אולם כאן באה תוספת דברים חשובה על תפקיד השבת :

כך אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל, בניי לא כך כתבתי לכם בתורתי, לא יְמוֹשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ (יהושע א, ח)? אף על פי שאתם עושים מלאכה כל ששה ימים - יום השבת יעשה כולו תורה. מכאן אמרו : לעולם ישכים אדם וישנה בשבת, וילך לבית הכנסת ולבית המדרש, יקרא בתורה וישנה בנביאים, ואחר כך ילך לביתו ויאכל וישתה, לקיים מה שנאמר לֶךְ אֲכַל בֶּשֶׂמֶתָה לְחֶמֶד וּשְׁתֵּה בְּלֵב טוֹב יִינֶדֶךָ (קהלת ט, ז), **לפי שאין לו מנוחה להקדוש ברוך הוא, אלא עם עושי תורה בלבד.**

המנוחה והשביתה ממלאכה אין די בהן. מנוחת השבת אינה שלמה אם אין האדם מקדיש אותה על מנת לעסוק בתורה ולהתעלות בה. רק אז מנוחתו היא מנוחה עם הקדוש ברוך הוא, מנוחה שיש בה גם נחמה לנפש לאחר ימי החולין. או אז נעשית השבת ראויה לתאור האמור עליה 'יום **מנוחה וקדושה** ... מנוחת אהבה ונדבה, מנוחת אמת ואמונה'.

ד

חן השבת

כשביקש הקב"ה לתת את השבת לישראל, השתמש כלפיה בביטוי מיוחד, שלא נאמר כדוגמתו במצוות אחרות.

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה : מתנה טובה **יש לי בבית גנזי** ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל - לך והודיעם (שבת י, ב).

מטוב נהוֹרָה

מהי משמעות ביטוי זה, שמקומה של השבת הוא בבית גנזיו של הקב"ה?

בעל "שפת אמת" (כי תשא, שנת תרל"ז) מפרש זאת כמתייחס לזמן שבו נאמר ציווי השבת, בפרשת כי תשא, לאחר הציווי על הקמת המשכן. הקמת המשכן להשראת השכינה בישראל באה לאחר ירידתם הגדולה של ישראל בחטא העגל, וכתיקון לפגם זה. משכך, אומר השפת אמת, היו ישראל רואים שמא החטא פגם בנשמתם פגם בל יתוקן, ופן ישארו חלילה מרוחקים מעל בוראם לעולם. על כך הרגיעם ה' בבשורת השבת, בבשרו להם כי השבת שמורה היא בבית גנזיו, ואינה נפגמת ונפגעת כלל, ואין לחטאים ולכוחות הרע כל שליטה ונגיעה בהם.

הדברים שבים ומתקשרים למה שהתבאר במאמרים האחרונים, לראש השנה ויום הכיפורים, על דביקותם של ישראל בקב"ה, דביקות שאינה מתפרדת ואינה נפגמת. השבת, בה פורשים אנו מן המלאכה ונחים מעמל הימים וטרדותם, מהווה זמן שבו קשר פנימי זה נוח בהרבה לגילוי ולחזוק, כך שהשבת אינה רק מנוחה לגוף, אלא גם נחמה לנפש על מה שבשאר הימים עשוי להראות כהתרחקות מלפני ה', ובשבת ניתן לראות כיצד עדיין בנים ובני-ברית אנו כמקדם.

האם גילוי אור זה מוגבל רק לשבת, ובשאר ימי השבוע אין מנוס מתחושת הריחוק הקודרת? על כך משיב ה"שפת אמת":

ובאמת על ידי השבת יכולין להתחזק להשאיר הארת השבת גם בימי המעשה, כמו שכתבו בשם הרב הבעל שם טוב ז"ל על מה שאמרו חז"ל (תענית כז, ב) 'וינפש, כיון ששבת - וי, אבדה נפשו'. וקשה, דזה אין מקומו לכתוב בשבת. ופירש שעל ידי שאדם זוכר זאת שאחר השבת יסתלק ממנו הארה זו, לכן מתדבק בה ביותר.

על הפסוק 'וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד', האמור בסוף ששת ימי הבריאה, דרשו במדרש (בראשית רבה, פרשה ט) 'אמר הקדוש ברוך הוא לעולמו: עולמי עולמי, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו'. וכתב על כך ב"שפת אמת" (נח, שנת תרס"ב) כי מציאת חן זו האמורה בערב שבת, קיימת היא בכל שבת. כי החן הוא ההתקשרות על צורתו ומהותו הפנימית של דבר, מה שמתאפשר בשבת כאשר פנימיותו של העולם ותכליתו באות לידי ביטוי.

לשון זו של נשיאת חן מזכירה כמובן את האמור בנח (בראשית ו, ח): 'וַיֵּלֶךְ מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה''. נח, שהביא את המנוחה החיצונית ואת הנחמה הפנימית התלויה בה, זוכה לנשיאת חן לפני ה', הרואה את פנימיותו הטובה והמרוממת. בכל שבת יכולים אנו לזכות לבחינת נח זו, ולמשוך את נשיאת החן הנובעת מכך אל ימי המעשה כולם!